

TRADIȚIE ȘI ACTUALITATE ÎN ARTA POPULARĂ VRÎNCEANĂ

JEAN PAVEL

Intervenția noastră se întemeiază pe cunoașterea realității din zona etnoculturală Țara Vrancei, cunoaștere izvorită atât din cercetările sistematice în teren efectuate în colectiv cu prilejul campaniei de constituire a patrimoniului Secției etnografice în aer liber (între anii 1975—1978), precum și din contractul nemijlocit cu produsele artei populare locale ale meșterilor contemporani.

În lucrările de specialitate se operează frecvent cu termenii, aflați într-un raport de aparentă opoziție: tradiție și actualitate, tradiție și inovație, tradiție și contemporaneitate, tradiție și modernitate.

Unii cercetători optează pentru definirea etapelor evoluției artei noastre populare prin: tradițională, contemporană, actuală¹.

În ce privește folclorul, se știe că există o preocupare constantă, nu tocmai sănătoasă, pentru actualizarea tradiției prin modernizare. Este cazul unor producții scenice, unde este necesară intervenția specialistului, dar care anulează adesea autenticul.

Analizînd raportul tradiției inovație (și recunoscînd că inovația generează mutațiile în domeniul la care ne referim), trebuie să aducem în discuție elementul continuitate care exclude opoziția vechi și nou, deoarece tradiționalul autentic, consacrat ca valoare, nu poate fi considerat vechi, după cum nici inovația fără suport autentic nu este cu desăvîrșire nouă în scara progresului artistic și social.

Cînd ne-am intitulat intervenția tradiție și actualitate în arta populară vrînceană, am pornit de la realitatea că arta populară a purtat întotdeauna marca epocii în care a fost creată. Cu alte cuvinte a fost și este dependentă de determinantele sociale globale și locale care i-au asigurat perpetuarea.

Avînd în vedere ideea necesității reliefării compatibilității tradiției cu porfundele mutații ale societății actuale, considerăm ca esențiale trăsături ale artei populare produsă în contemporaneitate: autenticitatea, funcționalitatea, măiestria artistică.

În Vrancea arta populară trăiește efectiv, ca și în alte multe zone etnografice ale țării. În toate domeniile artei populare, vrîncenii țeș,

¹ 1. Steluța Părău, *Tradiție și actualitate în arta populară*, în „Studii și comunicări”, vol. II, Focșani, 1979, p. 213.

sculptează, pirogravează, modelează lutul — ocupațiile acestea specializate moștenindu-se de la înaintași cu tarele de altădată. Se manifestă încă acea necesitate vitală de a avea și contempla obiecte frumoase, confecționate în cadrul comunității rurale și, de ce nu, uneori ceea ce creează este rezultatul competiției.

Intr-un cuvânt, configurația actuală a zonei Țara Vrancei este revelatoare pentru evoluția artei populare, artă care-și păstrează structura arhaică iar procesul de creație își urmează calea, în general, după legile sale nescrise.

Procesul de urbanizare și culturalizare însă, mutațiile ce marchează evoluția unor sate din această zonă influențează modul de creație tradițional. Este firesc ca acești factori obiectivi să afecteze gustul creatorului actual, determinându-i preferințele și năzuințele. În acest sens nu poate fi vorba nicidecum, în procesul actului de creație, de o *copiere* a tradiției, ci categoric de o *manifestare spontană* a sentimentelor, gândurilor și mentalității omului contemporan.

În ce-i privește pe factorii răspunzători de soarta valorilor creației tradiționale (respectiv etnograful și îndrumătorul-activist), dependentă de viitoarele mutații sociale, este necesar ca aceștia să cunoască și să stăpânească — cognitiv și practic — mecanismul procesului social contemporan în ambele medii : rural și urban.

Mutațiile la care ne referim „atacă mai greu structură, sudată prin forța revelatoare a tradiției, dar acționează mai eficient asupra funcționalității acestor modele, ceea ce duce treptat la eliminarea structurii devenite pasive sau la înnoirea lor cu elemente active, care să le mențină capacitatea de actualizare și concretizare. Deplasarea funcțională generată de aceste mutații are ca sens trecerea la ... utilitate la decorativ”².

Reluând problema trăsăturilor artei populare produsă în epoca actuală : autenticitatea, funcționalitatea și măiestria artistică, vom încerca să ilustrăm pe baza materialului factual ce este specific pentru creația tradițională actuală vrinceană. De asemenea, cum este receptată tradiția de către creatorii de artă populară actuală.

a) Pe linia conservării filonului creației populare, produsele actuale se caracterizează prin *receptarea autenticului* de către creatorii cunoscători ai tradiției.

b) Pe linia moștenirii zestrei spirituale din generație în generație, arta populară actuală vrinceană este și *funcțională* în general. Acest aspect vizează actul de creație săvârșit în momentul cînd *receptarea tradiției este individuală*, în ambianța comunității rurale, decurgînd din necesitatea, devenită a doua natură, (pentru creatorul de această factură) de a avea și de a contempla utile și frumoase.

c) Pe linia valorificării artei populare actuale vrîncene într-un cadru instituționalizat (exemplu edificator îl oferă Festivalul Național „Cîntarea României”), sau în cadrul comunităților unde aceasta este creată pentru a fi utilizată, produsele creatorilor se remarcă prin valoare artistică

2. Gh. Deaconu, *Creația populară astăzi*, în „Revista de etnografie și folclor” nr. 2, București, 1976, p. 232.

deosebită. Expresivitatea, rafinamentul cu care sînt executate aceste obiecte dovedesc continuitate, legătură cu tradiția, cizelarea perpetuă.

Avînd în vedere aceste trăsături ale artei populare și cunoscînd realitatea că nu tot ce s-a creat sau ce se crează în acest domeniu este de certă valoare și că nu toți creatorii au fost și sînt artiști veritabili, este esențial în activitatea noastră să recunoaștem un veritabil act de creație de un „fals sau un hibrid“, operație săvîrșită nu prin „infailabila instituție, ci pe baza unor criterii ferme, obiective, care să contureze o judecată de valoare“³.

Și mai departe, „putem considera un obiect de artă populară produs astăzi drept o creație adică o valoare, atunci cînd este expresia nouă a unei structuri tradiționale, cînd se încadrează în repertoriul sau în perimetrul stilistic al vetrei (etnoculturale, n.n.) și cînd întrunește atributele de calitate în ordinea estetică, dovedind măiestria artistică a creatorului popular“⁴.

Pentru a efectua o analiză sumară a creației actuale din Vrancea în domeniul artei populare, este necesar să ne referim mai întîi la modul cum este receptată tradiția de către creatori.

S-a înrădăcinat terminologia, în literatura de referință: *receptare individuală* și *receptare colectivă*⁵ a tradiției. Receptarea individuală se produce în ambele medii — rural și urban — de către creatori, cunoscători ai tradiției sau inițiați în școlile populare de artă, pe cînd receptarea colectivă a tradiției se produce în unitățile cooperăției meșteșugărești, de regulă.

Referindu-ne la prima modalitate de receptare a tradiției, constatăm că în Vrancea, cu deosebire, elementele de cultură tradițională se perpetuează în forme autentice. Industria casnică textilă, de pildă, acoperă încă pentru zona de munte cerințele de port popular și de țesături decorative de interior. Folosirea portului popular tradițional atrage după sine continuarea existenței creatoarelor cusături și țesături în vetrele satelor. În unele așezări din zonă: Bîrsănești, Negrilești, Tulnici, Nistorești, Paltin, Nereju, Vrîncioaia, Vizantea, produsele creatoarelor poartă marca competiției de altă dată. Nefiind confectionate, în general, pentru a fi comercializate, piesele de port popular își păstrează structura tradițională: motivistica și amplasamentul ornamentelor, cromatică adecvată ca număr de tonuri.

Dacă în acest sector nu sînt aduse prejudecii creației tradiționale, în sensul că creatoarele se inspiră din modele tradiționale pentru a crea modele noi și nu confectionează din tradiție produse modernizate, se produce, cum e și firesc, adaptarea la cerințele vieții moderne rurale a artei populare vrîncene. Această adaptare se realizează și prin contactul cu piața orașului, de unde-și procură creatoarele materiale de lucru (care încep să fie tot mai greu de confectionat în gospodărie): pinză, fir mărgele, paiete, borangic și diferite culori de mlineuri.

3. Idem, p. 233.

4. Ibidem, p. 234.

5. Steluța Părau, *op. cit.*, p. 214.

Inovația, dacă apare, este proprie Vrancei periferice și impusă de tinerele femei care pendulează între cele două medii (rural și urban). Acestea devin consumatoare, nemaiparticipând efectiv la actul de creație propriu-zis, bătrânele preluând comanda. Așa se face că, sub presiunea factorilor obiectivi dar mai ales subiectivi, costumele populare de la Vidra, Balotești, Reghin sau Mera este lipsit de echilibrul cromatic și stilizarea de un deosebit rafinament proprie Vrancei istorice.

În urma cercetărilor complexe a zonei montane Vrancea realizată în anul 1971 de un colectiv condus de Miron Constantinescu⁶, din analizele efectuate s-a desprins faptul că activitatea femeilor tinde să se desprindă de preocupările pur casnice de odinioară, fiind forțate să ia drumul construcțiilor rutiere sau al exploatarea forestiere. Această mutație petrecută în viața satului în prezent conduce la ideea creării condițiilor pentru încadrarea femeii în activitatea meșteșugărească specifică industriei casnice. S-a creat astfel, experimentul „manufactură difuză” (altfel spus munca la domiciliu) — nucleu de talente care se constituie în cea mai potrivită formă de continuare a filonului tradițional.

Instituționalizarea Festivalului Național „Cîntarea României”, care are menirea de a promova creația autentică în consens cu prefacerile social-economice actuale, ne-a oferit prilejul, prin expozițiile de artă populară, să constatăm că :

— procesul de creație cunoaște un ritm neîntîlnit în trecut în domeniile cusăturilor și țesutului ;

— sînt în Vrancea sate specializate pe categorii de produse. A crescut numărul meșterilor creștători în lemn atît în mediul rural, cît și în mediul urban ;

— școala populară de artă din orașul Focșani pregătește meșteri — cunoscători ai tradiției — de cele mai diverse ocupații în actualitate.

S-au afirmat în ultima vreme de renume național : Ion Pavel, Radu Lăbunț, Pavel Terțiu, Pavel Caba, Ion Arbănaș, Duță Crăciun, Costache Marian ș.a. La acești creatori fenomenul de receptare a tradiției se manifestă pregnant prin transmiterea experienței din generație în generație.

Sînt meșteri în prelucrarea artistică a lemnului : creștători de stîlpi de casă și realizatori de obiecte de uz gospodăresc, în speță tiparele de caș, precum și producători de instrumente muzicale. În centrele Garoafa și Irești se prelucrează ceramica neagră și roșie de tradiției dacică, precum și ceramica smălțuită de factură mai nouă.

Calitățile acestor produse : autenticitate, funcționalitate și realizare artistică le situează în sfera artei populare de bun gust, pe table de valori tradiționale acceptate unanim.

La întrebarea dacă această creație, atît de prolifică, depinde de factorul consumator, piață, răspundem afirmativ. Comanda pieții are în vedere în cazul meșterului Pavel Terțiu, nu structura măștii (care a

6. Cercetarea complexă a zonei montane Vrancea, în „Viitorul social”, nr. 3, 1972, p. 825-946.

rămăs evasi-decodificată, în sensul că a fost creată spontan pînă nu demult pentru a fi întrebuințată la priveghi, iar astăzi a intrat în recuzită pentru susținerea dansului „Chipărușului“), ci materialul din care este alcătuită (carton în loc de piele) și dimensiunea ei (miniaturală) — elemente disfuncționale.

Ceea ce este important de subliniat, se referă la faptul că această creație nu este marcată de denaturarea actului de creație propriu-zis, nu este rezultatul hibridării, deci.

Hibridarea se produce în procesul *receptării colective* a tradiției și în legătură cu executarea elementelor de port popular — recuzită a formațiilor artistice de amatori — de către cooperativele meșteșugărești. Aceste organizații socialiste favorizează pierderea specificului local sub presiunea influențelor externe sau diminuarea cîmpului ornamentat. Astfel, și nu numai astfel, se realizează stilizarea excesivă a costumului scenic sau cel artizanal.

„Stilizarea excesivă, bazată adeseori pe alte criterii decît cel estetic, are ca efect imediat nu numai alterarea gravă a autenticității și valorii creațiilor populare tradiționale, dar și inocularea la tînăra generație a unor modele sau „variante“ pseudoartistice, în care nu se mai regăsește nimic din filonul „tradițional“⁷.

Pentru zona Țara Vrancei a fost produsă de către același colectiv de autori-cercetători ai zonei montane din punctul de vedere sociologic — concentrarea nucleelor de manufactură difuză în întreprinderi locale, care ar conduce la modul ideal la receptarea colectivă a elementelor tradiționale, întreprinderi dirijate sub raportul concepției artistice, al execuției (pentru a se dezvolta în sensul dorit) de *muzeul etnografic*. Deci, transformarea sectorului meșteșugăresc într-o ramură eficientă din punct de vedere al preluării tradiției, a receptării acesteia într-un cadru organizatoric, depinde de colaborarea cu acest factor de competență. Numai astfel *știința* poate fi valorificată permanent în fazele de concepție și creație.

La o analiză atentă a calității producției meșteșugărești din zonele de contact ale ruralului cu urbanul, analiză efectuată pe baza raportării creației actuale la tradiție, observăm că arta populară se află aici într-un proces de tranziție. Cauzele de ordin social — mentalitatea creatorului în continuă prefacere, atitudinea consumatorului caracterizează prin imprimarea gustului acestuia — afectează caracterul spontan al actului de creație. Așa se întîmplă că meșteri, țesătoare autentice devin cu timpul intermediari între tradiție și actualitate, artișani. Dacă consumatorul impune acestora motive străine de zonă, cum se întîmplă frecvent în sfera olarilor, se produce fenomenul de alterare a creației populare zonale.

O categorie aparte o constituie evazionistii „producători individuali de artizanat“⁸. Această categorie de producători nu poate fi plasată în

7. Florin Ciotea, *Tradiție și modernitate*, în „Îndrumătorul cultural“, nr. 9, septembrie, 1981, p. 32.

8. Paul Petrescu, *Producători individuali de artizanat o problemă economică sau o problemă de sociologie a artel*, în „Îndrumătorul cultural“ nr. 4, 1977, p. 33.

sfera creației populare, nefiind cunoscătoare a culturii populare sau nerespectînd tradiția din rațiuni marcantile și comerciale.

Dacă admitem că *alături* de arta populară se dezvoltă și artizanatul românesc și că producătorii din a doua categorie depind de comanda pieții, respingem acele producții precum : măștile din lemn de inspirație africană, obiectele din lemn pirogravate, colorate strident și lăcuite, basoreliefuli reprezentînd scene istorice sau etnografice de proastă realizare care minimalizează trecutul strălucit al poporului nostru. Aceste produse subartistice sau nonartistice expuse pe piețele cele mai vizitate (cum este cea a litoralului) ne aduc prejudicii grave, pe lângă faptul că sînt refuzate de către contemporaneitate.

Procedînd la analiza artei populare actuale vîrscene raportată permanent la tradiție, am putut constata care sînt trăsăturile definitorii ale acesteia, dar s-au evidențiat în același timp și factorii care pereclitează autenticitatea, funcționalitatea, realizarea artistică a produselor aflate permanent în confruntare cu modernizarea.

Este necesar, în consecință, să cunoaștem care sînt atribuțiile instituțiilor direct implicate în cercetarea, îndrumarea și valorificarea acestui proces (respectiv muzeul, Centrul județean de îndrumare a creației populare, Uniunea județeană a cooperativelor meșteșugărești).

Astfel, evoluția creației populare nu poate fi urmărită, credem, de factorul muzeu decît prin abordarea unei cercetări interdisciplinare, fără ca obiectul etnografiei să fie absorbit de metodele de investigare ale altor științe : economia, sociologia sau psihologia, de pildă. Nu putem absolutiza perspectiva sociologică în cercetarea comportamentului social actual față de creațiile de artă populară tradițională.

Centrul de îndrumare a creației populare trebuie să aibă în vedere viitoarele mutații sociale, deci o abordare viitorologică a problemei, pe de o parte, iar pe de altă parte stimularea interesului și responsabilității morale și estetice a celor angajați în dificila activitate de păstrare și promovare a filonului tradițional.

Într-un cuvînt, trebuie să avem în vedere în efortul comun de a asigura viabilitatea artei populare tradiționale, nu numai creația, bunul cultural, ci și omul de astăzi, mediul și faptele sale, altfel spus problemele pe care le ridică adaptarea creatorului la noile condiții impuse de progres.

Luthier remarca că „adaptarea înseamnă o armonizare a structurii proprii cu cea a mediului căruia individul trebuie să i se adapteze”⁹. Aceasta înseamnă că modul de adaptare solicită schimbări care să răspundă noilor cerințe.

9. I. Luthier, *Archives des maladies professionnelles de médecine du travail et de sécurité sociale*, vol. 29, nr. 10-11, noiembrie, 1968.

TRADITION AND ACTUALITY IN „VRINCEAN“ FOLK ART

Summary

The actual configuration of the zone „Tara Vrancei“ is revealing for the evolution of the folk art — an art wherich preserves its archaic structure and the creation process follows in general its way with unwritten laws.

The town planning and the dissemination of culture process and the mutations wherich mark the evolution of some villages from this area influence the traditional mode of creation. Anyhow, the actual process of creation does not copy the traditional models but it is a categorical manifestation of spontaneons feelings, thoughts and mentality of the contemporary man.

The element continuity — comes out of the relevant features of the folk art produced today: authenticity, functionality artistic achievements.

In conclusion, the tradition is taken over by the actual creators in domestic textil industry, in private trade sphere, and bp the state in authenctical forms. The contemporary folk artists are inspired by traditional models in creating new ones; they do not manufacture modernized objects out of traditions.